‘De islam tast onze fundamentele waarden aan’

De kritiek komt uit onverdachte bron. Mediaonderzoekster Magda Michielsens is gepokt en gemazeld in de feministische strijd. Moraalfilosofe van de eerste lichting aan de Universiteit Gent, strijdbare feministe en vrijzinnige, emeritus hoogleraar vrouwenstudies. Zij is verontrust over de dreigende uitholling van onze basiswaarden en het zwijgen daarover van links.

DOOR GRIET VANDERMASSEN

AYAAN HIRSI ALI
‘Ik las nog nooit een boek dat beter aantoont hoe een geest zich kan bevrijden dan Mijn vrijheid, *haar autobiografie.’*

‘Ik spreek nog altijd als feministe, maar vind het moeilijk om mij vandaag nog zo te noemen’, zegt Michielsens. ‘Niet omdat feminisme passé zou zijn, wel omdat vrouwenorganisaties tegenwoordig veel stellingen ‘feministisch’ noemen waar ik het absoluut niet mee eens ben.’ Haar feminisme is gegrondvest in de idealen van de verlichting: vrijheid, gelijkheid, zelfbeschikking, de strijd tegen dogmatisme en irrationalisme, inperking van de rol van godsdienst. Idealen die ook de motor waren achter de tweede feministische golf, en met indrukwekkend resultaat: in enkele decennia veranderde er zo veel voor vrouwen dat termen als ‘bevrijding’ en ‘onderdrukking’ tegenwoordig oubollig klinken.

MAGDA MICHIELSENS
‘Als wetenschapper word ik erg zenuwachtig van de heersende aanval op wetenschap en rationaliteit, ook binnen het feminisme.’

Met ontzetting stelt Michielsens echter vast dat veel van haar collega-feministen niet meer bereid zijn die waarden en verworvenheden hardop te verdedigen, in naam van een verkeerd begrepen respect voor andere culturen. Vol ongeloof kijkt ze toe hoe cultureel relativisme en pragmatisme regeren onder ooit kritische linkse denkers, en hoe onze wereld verandert onder de impact van religie. ‘Ik deel wat Joost Zwagerman ‘de schaamte voor links’ noemt’, zegt zij. ‘Ik zie dat de westerse vrouwenbeweging zich niet meer bezighoudt met het bestrijden van ideologische en religieuze onderdrukking, dat er alom gezwegen wordt over de flagrante aantasting van onze basiswaarden binnen de islam, dat links een inperking van het vrije denken ondersteunt. Ik ben bang dat we zo lang gaan zwijgen tot we – letterlijk en figuurlijk – niets meer te zeggen hebben.’

U wilt niet zwijgen. U spreekt, als vrijzinnige en als feministe.

Magda Michielsens: Ik ben vrijzinnig opgevoed. Die vrijzinnigheid is mijn hele wetenschappelijke loopbaan een vanzelfsprekendheid gebleven, ook in de twintig jaar dat ik aan de Katholieke Universiteit Nijmegen werkte. Het katholicisme speelde daar geen rol. Het wordt echter moeilijker om je als vrijzinnige te profileren, door de opmars van religie. Ik spreek vanuit een hernieuwde strijdlustige vrijzinnigheid, omdat het nodig is. We beseffen te weinig hoeveel van onze verworvenheden en fundamentele waarden bedreigd worden door religie, vooral door de islam: vrijheid van meningsuiting, scheiding van kerk en staat, gelijkheid van man en vrouw, individuele vrijheid, veiligheid. Ik denk bijvoorbeeld aan de aartsbisschop van Canterbury, die pleit voor acceptatie van de sharia, of aan de afkalvende vanzelfsprekendheid van sommige alledaagse praktijken, zoals je als vrouw kunnen kleden zoals jij dat wilt. Ik vind het dramatisch dat veel linkse intellectuelen en feministen niet diezelfde strijdvaardige reflex hebben ten opzichte

REUTERS

van de verdediging van onze basiswaarden.

Ook de antidiscriminatiewetgeving is een inperking van het vrije denken?

Michielsens: Dat is een tragische ontwikkeling. Eigenlijk worden we wettelijk aangemaand tot zwijgen.

Kritiek op een religie, de islam, wordt gelijkgesteld met racisme. Men gebruikt ook de term islamofobie, alsof kritiek op de islam een mentale stoornis betreft. In onze contreien zou religiekritiek normaal moeten zijn, we hebben immers die traditie. Bepaalde meningen onacceptabel verklaren, is in strijd met de vrijheid van meningsuiting. Natuurlijk is aansporing tot haat of geweld onaanvaardbaar, maar dat wordt al opgevangen door andere wetgeving. Ook de mentaliteit in linkse kringen is gericht op zelfcensuur. Als ik kritiek op de islam uit, word ik gegarandeerd beschuldigd van islambashing. Met die term snoert men critici de mond. Binnen de belangrijke Vlaamse vrouwenorganisatie het Vrouwen Overleg Komitee (VOK) is kritiek op de islam geen prioriteit, integendeel. Dat men zich als feministe tegen het boerkaverbod kant of de hoofddoek op scholen ondersteunt, daar kan ik niet bij.

Er loopt blijkbaar een breuklijn door de vrouwenbeweging, met denkers zoals u en Ayaan Hirsi Ali, die radicaal opkomen voor de idealen van de verlichting, en een meerderheid die vindt dat u zich leent tot een racistisch en neokoloniaal discours.

Michielsens: Beide standpunten zijn inderdaad onverzoenbaar. Met moslima's werken betekent voor het VOK de overtuigingen van die meisjes niet bekritiseren. Ik vind dat een vorm van zwijgen. Men denkt strategisch, vanuit 'de mensen zelf'. Daar valt iets voor te zeggen, maar het is politiek vormingswerk. Het heeft niets te maken met je eigen mening uiten en duidelijk zijn over je waarden en doelstellingen. Ze zeggen niet tegen die meisjes dat ze het allemaal onzin vinden. Tegelijk krijg ík het verwijt paternalistisch te zijn.

Ik zal moslima's niet kunnen overtuigen, maar ik kan hen wel uitleggen wat mijn standpunt is als intellectueel feministe. Ik vind het een gezond feministisch principe om voor mijzelf te spreken. Dat is binnen het feminisme altijd zo geweest. Vanuit mijn gezichtspunt zijn die meisjes onderdrukt, maar ik wil dat niet per se in hun hoofd steken. Zij moeten mij echter evenmin verhinderen dat te zeggen. Ik wil als vrijzinnige ook kunnen spreken over de mate waarin mijn leefwereld veranderd is door de opmars van een militante godsdienst. Ik vind dat de rol van de islam in onze geseculariseerde samenleving zo beperkt mogelijk moet blijven. Wij moeten ons inspannen voor de integratie van moslima's in onze maatschappij, maar niet voor de aanpassing van onze maatschappij aan de ideologie van de islam.

Kwam er tijdens de tweede feministische golf ook tegenkanting van vrouwen die zichzelf best wel geëmancipeerd vonden?

Michielsens: Het feminisme was toen overal. Er waren veel gespreksgroepen en discussies, men was actief in de straat, ▸

kranten en zelfs *Libelle* berichtten erover. Niet alle vrouwen liepen er echter warm voor. Zo was er een groepering van thuiswerkende echtgenotes die zich helemaal niet konden vinden in het vrouwbeeld van feministen. Thuisblijven was hun keuze, geen teken van onderdrukking. Feministen gingen actief met die vrouwen in discussie. Er was geen sprake van automatisch respect voor hun standpunt, zoals nu wel het geval is met betrekking tot moslima's.

Gelooft u in emancipatie op basis van de Koran?

Michielsens: Ik heb daar weinig vertrouwen in. De islam bezit niet die flexibiliteit. Een fundamentalistische interpretatie is eigenlijk de enige mogelijkheid, alleen zijn niet alle moslims perfecte moslims. Van binnenuit zie ik daar niet veel evolueren, zeker niet voor vrouwen.

Volgens de uit Iran afkomstige Haleh Afshar, nu professor vrouwenstudies in York, slagen zij en andere vrouwen daar wel in, maar het lijkt mij dan te gaan om een islambeleving die alleen nog in naam islamitisch is.

Als zij daardoor aanvaard kunnen blijven in de eigen gemeenschap, is dat toch een goede zaak?

Michielsens: Ja, maar het is afschuwelijk dat zij die strategie moeten hanteren, dat ze niet kunnen zeggen ex-moslima te zijn. Ze kunnen niet uit hun religie stappen. Dat moeten we aanklagen, daar mogen we niet over zwijgen.

Het VOK ontkent het bestaan van universele waarden niet, maar weigert toe te geven dat het in oorsprong westerse verworvenheden betreft.

Michielsens: Een verwante kwestie is de vraag of de ene cultuur beter is dan de andere. Voor mij lijkt het niet moeilijk kiezen tussen wat ik maar de westerse en de islamitische cultuur zal noemen. Bij ons zullen moslims ook beschermd worden, maar het omgekeerde zal niet waar zijn. Ik kies voor de waarden en wetten die wij hier kennen, voor rationaliteit en het onbevangen wetenschappelijke denken. De wetenschappelijke houding is bij ons veel meer ontwikkeld. Voor mij is dit een kennistheoretische discussie: het gaat mij om de kwaliteit van het kennisstreven, om het toetsen van denkbeelden, om rationele argumentatie, en om wat je daarmee doet. Als wetenschapper word ik erg zenuwachtig van de heersende aanval op wetenschap en rationaliteit, ook binnen het feminisme.

Het valt op dat meer mannen dan vrouwen de verlichtingswaarden verdedigen. Ik denk onder meer aan Etienne Vermeersch en Dirk Verhofstadt.

Michielsens: Mannen met een vrije geest springen daarvoor in de bres, vanuit hun gelijkheidsidealen, en dat wordt hen verweten door feministen. Men zegt dan dat gelijke rechten hier nog niet helemaal gerealiseerd zijn, dus dat die mannen hypocriet zijn. Maar wat doet dat er nu toe? Als je die mannen als medestanders hebt, wees dan blij! Het boek *De derde feministische golf* van Dirk Verhofstadt, bijvoorbeeld, waarin hij een internationaal gezelschap van zes moslima's aan het woord laat, is toch een prachtig tribuut aan die vrouwen? Je kunt hen hier niet beter ondersteunen dan door zo'n boek. Daar kun je toch niet tegen zijn?

Men wil wel de stem van moslima's laten horen, maar alleen van de juiste moslima's, niet van radicale critici zoals Ayaan Hirsi Ali.

Men gebruikt ook altijd de term islamofobie, alsof kritiek op de islam een mentale stoornis betreft.

Michielsens: Hirsi Ali houdt zich niet bezig met buurtwerking, maar met intellectuele kritiek. Ze verwoordt haar standpunten onverbloemd. Als moslima's zich daardoor beledigd voelen, tja, dan is dat maar zo. Ze krijgt de kritiek de gemeenschap van zich te vervreemden, maar ze weegt op het beleid en de publieke opinie, en dat is het belangrijkste. Ik vind niet dat zij moet zwijgen omdat ze mensen voor het hoofd stoot, of dat ze daarom een slechte strategie hanteert. Ik las nog nooit een boek dat beter aantoont hoe een geest zich kan bevrijden dan *Mijn vrijheid*, haar autobiografie. Het toont heel indrukwekkend hoe haar inzichten stapsgewijs veranderen door haar studie politieke wetenschappen in Leiden, en hoe ze zich ontworstelt aan haar achtergrond. Maar dat wordt dan te radicaal bevonden. Ik denk dat het niet anders kan.

Wat vindt u van de kritiek dat zij een verlichtingsfundamentaliste is?

Michielsens: Dat is een uitermate absurd concept. De meest soepele en meest voorlopige van alle uitspraken die je kunt bedenken, is een wetenschappelijke uitspraak: dit is met onze stand van de kennis op dit ogenblik een feit. Verlichtingsdenken en een wetenschappelijke attitude staan haaks op dogmatisch redeneren, dus hoe kan dat ooit fundamentalistisch zijn? Je kunt die twee begrippen alleen samensmeden als je al tegen een wetenschappelijke houding gekant bent.

De universaliteit van de mensenrechten wordt ook betwist vanuit feministische hoek: ze zouden mannelijk en westers georiënteerd zijn. Waarom denkt u dat ze universeel zijn?

Michielsens: Mensenrechten zijn ontstaan vanuit een filosofie in verband met bescherming en rechtvaardigheid op een bepaald moment in de geschiedenis. Waarschijnlijk zitten allerlei vormen van diversiteit daar niet helemaal in, maar de consensus die er is, is zodanig kostbaar en broos dat je dat moet vasthouden. Zodra je dat gaat relativeren, beland je bij de Organisatie van de Islamitische Conferentie, die de sharia boven mensenrechten stelt. Ik maak de afweging dat we een bepaalde consensus hebben die operationeel is. Of die nu universeel is in alle mogelijke betekenissen van het woord, is niet mijn pragmatische zorg.

Past uw verdediging van mensenrechten in uw streven naar een Kleinste Gemeenschappelijk Groot Verhaal?

Michielsens: Net als de Nederlandse filosoof Paul Cliteur pleit ik voor een minimale consensus over een aantal waarden en rechten. De mensenrechten kunnen daarbij een leidraad vormen. Dat Kleinste Gemeenschappelijk Groot Verhaal beschermt ieders vrijheid en geeft ook de grenzen ervan aan. Om tot zo'n breed gedragen consensus te komen, moeten we echter weer stelling leren nemen. Het huidige diversiteitsdenken is louter gericht op respect, niet stigmatiseren, het aanvaarden van andere culturele praktijken. Als wij niet meer leren hoe op te komen voor bepaalde waarden, worden we het slachtoffer van politiek extremisme, godsdienstfanaten en postmoderne relativisten. Dat mogen we niet laten gebeuren.

MAGDA MICHIELSENS SPRAK OVER DIT THEMA IN EEN LEZINGENREEKS OVER DE TOEKOMST VAN HET HUMANISME AAN DE UNIVERSITEIT ANTWERPEN. DE LEZINGEN VONDEN HUN NEERSLAG IN HET BOEK *ONZE WAARDEN? WELKE TOEKOMST VOOR HET HUMANISME?*, RED. JURGEN SLEMBROUCK, UNIVERSITY PRESS ANTWERP, 2010, 155 PAGINA'S, 20 EURO, ISBN 9789054877998.